

DERLEME SÖZLÜĞÜNE GÖRETÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA MESLEK İCRACISI ADLARI

Yrd. Doç. Dr. Serkan ŞEN*

ÖZ: Meslek icracısı adları Türkçenin kavramlar dünyasını yansıtan dikkat çekici göstergelerdir. Bu göstergelerin biçim ve anlam yönüyle araştırılması Türk dili çalışmalarına önemli katkılar sağlayacaktır. Makalede, Derleme Sözlüğü esas alınarak Türkiye Türkçesi ağızlarındaki meslek icracısı adları tespit edilecektir. Tespit edilen adlar sınıflandırılacak ve dil özellikleri incelenecektir. Bu adların verilisinde ne tür etkenlerin rol oynadığı ortaya konulacaktır. Teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkacak yeni mesleklerin adlandırılışında ağızların önemli imkanlar sunduğu vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk dili, Türkiye Türkçesi ağızları, meslek, ad bilimi, kültür.

According to the Derleme Sözlüğü The Names of Professions in Turkey Turkish Dialects

ABSTRACT: The names of professions are important indicators of the conceptual world of Turkish. The research on the names of professions with specific reference to form and meaning will probably make contribution to the Turkish linguistic research. This article aims at classifying the names of professions in Turkish dialects based on the data in the Derleme Sözlüğü. The names which are collected will be classified and investigated according to Turkish grammatical norms. Moreover the reasons that played role on the names of professions will be focused on. The study will also reflect the role of dialects in naming the new professions which are based or coined with technology.

Key Words: Turkish Language, Turkey Turkish Dialects, profession names

Giriş

Meslekler, toplumların yaşam biçimlerini yansıtır. Bir toplumda icra edilen mesleklere ve bu mesleklere verilen öneme bakılarak o toplu-

* Ondokuz Mayıs Üni. Fen-Ed. Fak. TDE Böl. serkansen@omu.edu.tr

mun kültürel yapısı hakkında fikir edinilebilir. Türkçe, Türklüğün tarihî macerasıyla paralel olarak değişik gelişme ve yayılma alanlarında varlığını sürdürmüştür. Zemin ve zamanın etkisiyle Türk dilinde meydana gelen farklılaşmalar, Türkiye Türkçesi Ağızlarında standart dile nazaran daha düşük bir seviyededir. Bunun en önemli nedeni, Anadolu coğrafyasının fethedildiği tarihten itibaren değişik Türk boyları için cazibe merkezi olmasıdır. Yüzyıllar boyunca Orta Asya'dan göçen Türk boyları kendi dil özelliklerini beraberlerinde taşımak suretiyle Anadolu'yu çeşitli Türk şivelerinin buluşma noktası haline getirmişlerdir. Ayrıca, ağızların standart dile göre dış tesirlere daha kapalı oluşu arkaik unsurları yoğun biçimde bünyelerinde barındırmalarına imkân tanımıştır.

Türkiye Türkçesi Ağızlarının söz varlığını içeren Derleme Sözlüğü, Türk dili araştırmaları için eşsiz bir kaynaktır. Bu yazıda, Derleme Sözlüğü'nden hareketle ağızlarda görülen meslek icracısı adları ele alınacaktır. Tespit edilen adlar, uğraşı alanlarına göre sınıflandırılıp Türkçenin meslek icracılarını adlandırmadaki eğilimleri ortaya komaya çalışılacaktır. Tespit edilen meslekler açısından Türk dili ve kültürü hakkında değerlendirmeler yapılacaktır.

Meslekler**

I. Hayvancılıkla İlgili Meslekler

bekâr “para ile tutulmuş özel sığırtmaç” (DS II: 601); **besici** “ucuz zamanda davar alıp besledikten sonra satan” (DS II: 639); **danacı, daneci** “çoban, dana çobanı (DS IV: 1355, 1358); **gezekçi, kezekçi** “sığır çobanı” (DS VI: 2021; DS VIII: 2780); **gölükcü** “hayvancılıkla uğraşan” (DS VI: 2147); **güddebci, [güddecı], [güddek]; güden, [güdekeçi], [güdücü], [güdücü], [güttelekeçi], [güttekci], [gütteycı]** “çoban, sığırtmaç” (DS VI: 2211, 2212); **hargeleci, hergeleci** “çoban” (DS VII: 2288; 2344); **kuşçu** “kuşçu” (DS VIII: 2991); **nahırcı, [naharcı], [nahıl], [nahır], [nakırtmaç], nehurçi** “çoban” (DS IX: 3233, 3244; DS XII: 4602); **sağancı** “inekçi” (DS X: 3512); **tutmaç** “çoban” (DS XII: 4776).

II. Tarımla İlgili Meslekler

afaracı “harman işçisi” (DS I: 70); **avaracı** “sebze bahçıvanı (kadın)” (DS I: 377); **ayakçı** “ekin işi bitinceye kadar çalışan tarla işçisi” (DS I: 402); **bağman, [bağmançı], [bağvancı], [bağvand], [bahmant]**

** Meslek icracısı adlarını uğraşı alanlarına göre kesin çizgilerle ayırmak hayli güçtür. Bazı meslekler nitelik açısından çeşitli sektörler içinde değerlendirilebilir. Özellikle üretim ve pazarlama işini birlikte yürüten meslek erbabının sınıflandırılmasında zorluklar ortaya çıkmaktadır. Bu yazıda meslekler sınıflandırılırken konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmalar göz önünde tutulmakla birlikte kendi görüşlerimiz doğrultusunda bir yöntem izlemiştir.

“bağlara bakan kimse, bağ bekçisi” (DS II: 484); **bakçıvancı** “bahçıvan” (DS II: 491); **başakçı** “başak toplayan ve bununla geçinen kimse” (DS II: 551); **bekâr** “çiftlik işlerinde çalışan işçi, rençper” (DS II: 601); **çüççü**, **çütçü**, [*cütkar*] “çiftçi” (DS III: 1306; 1309); **derici** “kestane toplayan işçi” (DS IV: 1434); **ekinçi**, [*ekinci*] “ekinci, çiftçi” (DS IV: 1694); **eynelci**, [*eğnelbaşı*], [*eyner*], [*eynerci*], **enar**, [*enacı*] “ekin biçilen tarlada işi idare eden (kimse)” (DS V: 1825, 1743); **göçerci** “tarlada çalışan işçiler” (DS VI: 2120); **kabalci** “tarla işlerinde götürü olarak çalışan” (DS VIII: 2580); **kerimtici** “tırpancı” (DS VIII: 2755); **kıskacı** “kıskacı (arpacık soğanı) alıp yetiştiren” (DS VIII: 2842); **manav**, [*menav*] “bahçeleri sulama işini yöneten su dağıtma görevlisi” (DS IX: 3117); **maraba (I)** “çiftçi” (DS IX: 3127); **maraba (II)** “çiftlik kâhyası” (DS IX: 3127); **maraba (III)** “çiftçilikte, toprağı işleyerek ürüne ortak olan kimse, ortakçı” (DS IX: 3127); **ortakçı**, [*ortak*] “tarlayı, ürünü tarla sahibiyle yarı yarıya pay etmek üzere ekip biçen çiftçi” (DS IX: 3297); **sapçı** “harman zamanı çalıştırılan işçi” (DS X: 3540); **tutma** “bir yıl anlaşmalı çiftlik işçisi” (DS XII: 4776).

III. Giyim Kuşam Ve Tekstille İlgili Meslekler

alacacı “el tezgâhında, alaca denilen bir çeşit pamuklu dokuyan usta” (DS I: 176); **atıcı** [*atımcı*] “hallaç” (DS I: 368); **babişçi** “ayakkabıcı” (DS II: 453); **baskıcı** “özel kalıplarla motifleri kumaşa basan kimse” (DS II: 542); **başmahçı** [*başmakçı*] “kunduracı, takunyacı, nalıncı” (DS II: 564); **çapılacı** “çarık, yemeni yapıp satan adam (DS III: 1075); **dabak** “ham deriyi işleyen (kimse)” (DS IV: 1312); **dikici** “ayakkabıcı” (DS IV: 1487); **gazlıcı** “iplikçi (DS VI: 1954); **göncü** “ayakkabı tamircisi” (DS VI: 2152); **hapapçı** “nalıncı” (DS VII: 2278); **hellec** “pamuk atan, hallaç” (DS VII: 2336); **kelikçi** “ayakkabıcı” (DS VIII: 2733); **çöşger**; **köşker**, [*koşker*], [*köşger*], [*köşkürücü*] “kunduracı, yemenici, kundura onarıcısı (DS III: 1296; DS VIII: 2980); **kükçü** “Kürkçü, tabak” (DS VIII: 3026); **sayacı** “ayakkabı yüzlerini dikip kaba koyan, kunduracı” (DS X: 3558); **tefecî** “dokuma tezgâhını kullanan işçi” (DS X: 3858); **yamacı** “eskici, ayakkabı tamircisi” (DS XI: 4151).

IV. Gıda Ve Beslenmeyle İlgili Meslekler

açgıcı [*açkıcı*] “yufka açan, yufkacı” (DS I: 58); **aşganacı** “aşçı” (DS XII: 4426); **bazlamacı** “bazlama yapıp satan (kimse)” (DS II: 589); **baskıcı** “zeytinyağı fabrikalarında preseyi idare eden kimse” (DS II: 542); **çekelez** “kasap” (DS III: 1110); **dinkçi** “değirmenci” (DS IV: 1508); **gessep** “kasap (DS VI: 2007); **höke** “aşçı” (DS VII: 2429); **kudamacı** “leblebici” (DS VIII: 2990); **sucu** “değirmen işçisi” (DS X: 3687); **torcu** “balıkçı” (DS X: 3968); **toscu**, [*tosçu*], **tozcu** “değirmen işçisi” (DS X: 3972, 3977; DS XII: 4771); **tozevlekçi** “değirmenlerde un boşaltan adam

(DS X: 3977); **uncu** “değirmenci (DS XI: 4039); **yağlıcı** “börekçi” (DS XI: 4122); **yorakçı** “değirmenci” (DS XI: 4296).

V. İnşaat İşleriyle İlgili Meslekler

başcıl “amele başı” (DS II: 555); **beneci** “sıvacı” (DS II: 627); **berne** “duvarcı” (DS XII: 4454); **boyanacı** “boyacı” (DS II: 745); **çekem**, [çeken] “su yollarını yapan ve su işlerinden anlayan kimse; kuyucu” (DS III: 1110); **elci** “amele başı” (DS V: 1705); **halfe** “kalfa” (DS VII: 2259); **kanevetçi** “su yollarını yapan adam” (DS VIII: 2621); **kaneci** “kiremitçi” (DS VIII: 2621); **miyendiz** “mühendis” (DS IX: 3206); **muçu** “yapı işlerinde çalışan işçi” (DS XII: 4599).

VI. Günlük Hayat, Eşya Yapımı ve Bakımı ile İlgili Meslekler

alguncu “lağım temizleyici” (DS I: 214); **bakımcı** “bakım ustası” (DS II: 492); **bardakçı** “çam ağacından bardak yapan” (DS II: 529); **bas-kıcı** “makasçı” (DS II: 542); **belber** “berber” (DS II: 607); **çakmakçı** “makine onarımı yapan adam, tüfekçi, çilingir” (DS III: 1046); **çırpıcı** “çamaşırıcı” (DS III: 1189); **dağcı** “oduncu” (DS IV: 1324); **damcı** “toprak damlı evlerin üstüne yağın kar ve yağmuru süpüren ve yuvak taşıyan çeken (kimse)” (DS IV: 1351); **devrici** “dam aktaran” (DS IV: 1445); **düğenci** “döven yapan usta” (DS IV: 1620); **galeyçi** “kalaycı” (DS VI: 1901); **kapıcı** “bakırcı” (DS XII: 4533); **kerhaneci** “testi ve tuğla ocağı sahibi” (DS VIII: 2754); **kılıkçı** “fotoğrafçı” (DS VIII: 2798); **küngeci**, [kümgeci] “çöpçü” (DS VIII: 3038); **muçu (II)** “hela temizleyicisi” (DS IX: 3215); **murçu** “lağım temizleyicisi” (DS IX: 3221); **oğarman** “usta, onarıcı” (DS XII: 4609); **poçacı** “kalbur yapan” (DS IX: 3465); **salman** “demirci” (DS X: 3529); **sinci** “sin kazıcısı” (DS XII: 4697); **sucu** “arkı izlemekle görevli kimse” (DS X: 3687; DS XII: 4706); **uvarıcı** “onarıcı, tamirci” (DS XI: 4047); **yunakçı** “çamaşırıcı, çamaşır yıkayan (DS XI: 4319); **yünçü** “kadın tellak” (DS XI: 4331).

VII. Gündelik İşler ve Hizmetle İlgili Meslekler

ayakçı (I) “ayakta çalışan işçi, garson” (DS I: 402); **ayakçı (II)** “işçi başı” (DS I: 402); **aylak** “bir aylığına tutulan işçi, hizmetçi” (DS I: 425); **azap**, [azab], [azeb] “bir yıllık tutulan erkek hizmetçi, uşak” (DS I: 435); **bağap** “hizmetçi, odacı” (DS II: 474); **bakıcı** “dadı” (DS II: 492); **bekâr** “uşak, hizmetçi” (DS II: 601); **belci** “bel ile yapılan işlerde çalışan işçi” (DS II: 607); **celep** “hizmetçi, işçi” (DS III: 878); **cece** “ova köylerinden çalışmağa inen işçi” (DS III: 1102); **çekem** “lağımçı (DS III: 1110); **çitak** “erkek hizmetçi” (DS III: 1192); **dadana** “hizmetçi” (DS IV: 1319); **emeci** “işçi, gündelikçi” (DS V: 1732); **gabış**, **kaboş** “hizmetçi” (DS VI: 1885, DS VIII: 2584); **galek**, [gale], [galuş], [gelek] “hizmetçi” (DS VI: 1900); **gapıkızı**, **kapıkızı** “hizmetçi” (DS VI: 1916; DS VIII:

2633); **gara torbalı** “işçi, usta” (DS VI: 1926); **gıribci** “amele, ırgat” (DS VI: 2059); **görme** “hizmetçi kız” (DS VI: 2162); **hunbil** “hizmetçi” (DS VII: 2363); **hızan** “hizmetçi, uşak” (DS VII: 2382); **ırgal** “amele, ırgat” (DS VII: 2483); **kaley** “işçi, hizmetçi” (DS VIII: 2609); **karaişçi** “gündelikçi, amele” (DS VIII: 2645); **karakulluk**, [*karagullukçu*], [*karakullukçu*] “işçi, gündelikçi” (DS VIII: 2648); **karnak** “kadın işçi” (DS VIII: 2834); **kullukçu**, [*kullığçı*], [*kulukçu*] “hizmetçi, işçi” (DS VIII: 2996); **lohçı** “işçi, emekçi” (DS IX: 3083); **maraba** “hizmetçi” (DS IX: 3127); **meydancı** “çay ve kahveyi kahve dışındakilere dağıtan kimse” (DS IX: 3175); **mullihçı** “hizmetçi” (DS IX: 3184); **muçu (I)** “emekçi, işçi” (DS IX: 3215); **muçu (III)** “hizmetçi” (DS IX: 3215); **totaba**, [*tataba*] “hizmetçi kadın” (DS X: 3974); **tutma** “hizmetçi, uşak, işçi” (DS X: 4000); **yalakçı** “hizmetçi” (DS XI: 4136).

VIII. Yardımcı Meslekler

acamu “çırak” (DS I: 37); **bılız** “çırak, yardımcı” (DS II: 665); **çeltek**, [*celtek*], [*çeltik*] “çoban yamağı, yardımcı, uşak” (DS III: 1126); **çiftçi** “çırak, işçi” (DS III: 1205); **çona**, [*çonay*], [*çontu*], **çöne** “çoban yamağı” (DS III: 1268, 1288); **decü** “çoban yamağı” (DS IV: 1396); **elci** “yapı ustasının yamaklığını yapan amele” (DS V: 1705); **pirız** “çoban yamağı” (DS IX: 3442); **yancı** “yamak, işçi yardımcısı” (DS XI: 4162).

IX. Ticaretle İlgili Meslekler

alıcı “gezgin tecimci” (DS XII: 4415); **alverci** [*alverçi*] “tüccar” (DS I: 235); **arasa uşağı** “tahıl komisyoncusu” (DS I: 300); **ayakçı** “seyyar satıcı, çerçi” (DS I: 402); **ayangacı**, [*ayankacı*], **ayıngacı**, [*ayınkacı*]; “kaçak tütün satıcısı” (DS I: 407, 418; DS XII: 4434); **bacakçı** “geçimini, hayvan alım satımında, hayvan başına aldığı ücretle temin eden kimse” (DS II: 456); **bakal** “manav, sebze” (DS II: 490); **bakgal** “bakal” (DS XII: 4441); **basmacı** “bohçacı, bohça ile köylerde eşya satan kadın” (DS II: 544); **bayık** “satıcı” (DS II: 580); **behiyeci** “satıcı” (DS XII: 4451); **böcekçi** “küçük tüccar, esnaf” (DS II: 755); **celepci**, [*celebci*], [*celepci*] “hayvan ticareti yapan (kimse)” (DS III: 878); **çarçü** “çerçi” (DS III: 1080); **çece** “seyyar satıcı” (DS III: 1102); **celebi** “Hıristiyan tüccar” (DS III: 1118); **çengelci**, [*çeteci*] “zahire tüccarının, bir bölgedeki köylerden alım yapmak üzere görevlendirdiği kimse” (DS III: 1137); **çeteleci** “Ormandan kesilen odunları bir tüccar adına teslim alan, alım ve satım hesaplarını tutan memur” (DS III: 1149); **çulcu** “gezici satıcı, çerçi” (DS XII: 4481); **dolakçı** “eski çorap, yünlül parçalar toplayan çerçi” (DS IV: 1542); **dökmeci** “sergici, işportacı” (DS IV: 1573); **emici** “yemişçi, sebze” (DS V: 1735); **emlikci** “çam kabuğu toplayıp satan kimse” (DS V: 1739); **fadlacı** “deri tüccarı” (DS V: 1831); **gabalcı**, **kabalcı** “götürü pazarlıkla iş alan kimse” (DS VI: 1884; DS VIII: 2580); **garcı** “kar satan

adam” (DS VI: 1922); **gezekçi**, [*gezin*], [*gezginci*] “seyyar satıcı” (DS VI: 2021); **göncü** “ham ya da işlenmiş deri satıcısı” (DS VI: 2152); **güylekçi** “pazarda tahıl ölçmekle görevli kimse” (DS VI: 2242); **helekeci** “komisyoncu, simsar” (DS VII: 2331); **kaametçi**, **kametçi** “ekmek, sebze vb. şeyler toptancısı” (DS VII: 2577; DS VIII: 2615); **kayaf** “gezginci satıcı” (DS VIII: 2695); **kayakçı** “meşe kömürü satan, kömürçü” (DS VIII: 2696); **kırcı** “hayvan ve başka şeyler alıp satan kimse” (DS VIII: 2823); **kırkımcı** “kumaş tüccarı” (DS VIII: 2829); **kütükçü** “kereste tüccarı” (DS VIII: 3055); **manav** “tahıl satıcısı” (DS IX: 3117); **partıcı** “kumaş alım satımı yapan, manifaturacı” (DS XII: 4646); **satıkçı** “tüccar” (DS X: 3550); **tecir** “sürü hayvanlarının alım satımını yapan kimse” (DS X: 3857); **tufacı** “kelepirci” (DS X: 3986); **yaygıcı**, [*yayımıcı*], **yaymancı** “bohçacı, gezici kumaş satıcısı” (DS XI: 4209, 4214); **yirtimci** “manifaturacı” (DS XI: 4280); **yükçü** “çerçi” (DS XI: 4328).

X. Adalet, Maliye ve Kamu Yönetimiyle İlgili Meslekler

aflagat, **akıbat** “avukat” (DS I: 73, 150); **ayan**, [*âyen*] [*ayanağal*] “köy ya da mahalle muhtarı” (DS I: 406); **bacı**, [*baççı*] “tahsildar, vergici” (DS II: 557); **buyrak** “memur” (DS II: 808); **buyruk** “önder, amir, sözcü” (DS II: 808); **gizir** “köylerde muhtar yardımcısı” (DS VI: 2087); **gizir**, **kizir** “muhtar” (DS VI: 2087; DS VIII: 2888); **havvat** “köy muhtarının yardımcısı” (DS VII: 2314); **kabakçı** “vergi toplayan görevli” (DS VIII: 2578); **kâya**, **kiya** “muhtar” (DS VIII: 2695; DS VIII: 2888); **kullukçu** “memur” (DS VIII: 2996); **muhtar** “muhtar” (DS IX: 3182); **müettiş** “müfettiş” (DS IX: 3228); **salgıncı**, [*salguncu*], **salyancı**, [*salmacı*] “tahsildar” (DS X: 3524, 3530; DS XII: 4665, 4667); **salgut** “milletvekili” (DS X: 3524); **sayımcı**, [*sayıcı*], [*sayılancı*], [*sayıncı*], [*saylancı*] “hayvan vergisi toplayan kimse” (DS X: 3559); **şânacı** “öşür toplayan” (DS X: 3742); **tomrukçu** “tutukevi bekçisi, gardiyan” (DS X: 3957).

XI. Güvenlikle İlgili Meslekler

ayıngacı “tütün kolcusu” (DS I: 418); **bakımcı** “orman bakım memuru” (DS II: 492); **barak** “kır bekçisi, korucu” (DS II: 524); **bostancı** [bostançı] “bostan bekçisi” (DS II: 742); **cebeli** “silahlı kılavuz” (DS III: 872); **cizir**, **gizir** “bekçi” (DS III: 992; DS VI: 2087); **çalparacı** “belediyeye sulama işine memur edilen adam, su bekçisi” (DS III: 1061); **çaşıt**, [*casıt*], [*çaşıt*], [*çaşıt*] “casus” (DS III: 1085); **çimşitçi** “çaşıt, casus” (DS XII: 4479); **çöşger** “köy bekçisi” (DS III: 1296); **çuğul** “casus” (DS III: 1301); **civar**, [*civa*], [*civan*], [*cuvar*] “tarlalara su dağıtan bekçi” (DS III: 942); **daldaban** “gümrük kolcusu” (DS IV: 1341); **daş döğen** “kır bekçisi” (DS XII: 4483); **dıraat**, [*dırağat*], [*dırat*] “korucu, kır bekçisi” (DS IV: 1466); **esker** “asker” (DS XII: 4498); **gizci** “casus” (DS VI:

2086); *hasas* [*hasar*], *hassa* “bekçi” (DS VII: 2297; DS XII: 4515); *kara* “gece bekçisi, jandarma” (DS VIII: 2637); *karavul* “gece bekçisi” (DS VIII: 2654); *kol uşağı* “polis, inzibat memuru” (DS 2912); *korok* “bekçi, korucu” (DS VIII: 2927); *koruhcu*, [*koruhçi*], [*korukçu*] “kır, koru, tarla bekçisi” (DS VIII: 2928); *mirav* “suyolu bekçisi” (DS XII: 4597); *sanadakçı* “casus, çayıt” (DS X: 3534); *simen* “kır bekçisi, gözcü, korucu, bekçi” (DS X: 3636, 3653).

XII. Haberleşme ve İletişimle İlgili Meslekler

carcı [*carçi*] “tellâl” (DS III: 860); *celpci* “postacı” (DS III: 879); *dilmaç*, [*dilmançi*], [*diltar*] “çevirmen” (DS IV: 1497); *ellik* “tercüman” (DS V: 1724); *tatar* “postacı” (DS X: 3842); *ulak* “postacı, haberci” (DS XI: 4032); *yazgıç* “yazman” (DS XII: 4817); *yazıcı* “yazman” (DS XI: 4216).

XIII. Ulaşım ve Taşımacılıkla İlgili Meslekler

araca “hamal” (DS I: 293); *arbaçı* “arabacı” (DS I: 301); *avara* “hamal” (DS I: 377); *boş adam* “hamal” (DS II: 743); *çalpatur* “katırcı, kervancı” (DS III: 1061); *celebi* “istasyon şefi” (DS III: 118); *gatrıcı* “at, eşek ya da katırla yük taşıyan (kimse)” (DS VI: 1935); *gölükcü* “katırcı” (DS VI: 2147); *hambal* “hamal” (DS VII: 2265); *kapudan* “kaptan” (DS VIII: 2656); *şifer* “sürücü, şoför” (DS X: 3776); *ulaçlı* “katırcı, yük hayvanı kiracısı” (DS XI: 4031); *yollukçu* “hayvanla yapacağı her sefer için belli bir ücretle çalışan işçi” (DS XI: 4291).

XIV. Eğitim, Kültür ve İnançlarla İlgili Meslekler

ağaçtı, *ağıtçı* “ağıtçı, mersiyeci” (DS I: 85; 93); *carcı* “Kuran okuyup para kazanan” (DS III: 860); *çırakman* “tekke ve türbelerde kandil yakıp temizliğe bakan” (DS III: 1185); *oyun* “ozan” (DS IX: 3305); *ulak* “öğrenci” (DS XI: 4032); *uz* “öğretmen” (DS XI: 4052); *deyişetci* “halk ozanı, âşık” (DS XII: 4484).

XV. Eğlence Hayatıyla İlgili Meslekler

aptal “davul, zurna çalan, çalgıcı” (DS I: 16); *dümbükçü* “dümbelek çalan kimse” (DS IV: 1629); *nühürcü* “zurnacı” (DS IX: 3257).

XVI. Sağlıkla İlgili Meslekler

aptal “sünnetçi” (DS I: 16); *bağcı* “hayvanların kırık çıkığını bağlayan, tedavi eden kimse” (DS II: 476); *bülükçü* “sünnetçi” (DS II: 822); *çıbıkçı* “çubuk hastalığına yakalanmış çocukların ayağına çubuk vurarak iyileştirdiği sanılan kimse” (DS III: 1157); *emci (I)* “eczacı” (DS V: 1731); *emci, emici (II)* “doktor, operatör, ebe” (DS V: 1731, 1732); *garranguç* “göz hastalıklarını tedavi eden gezici (kimse)” (DS VI: 1929);

ispiçer “eczacı” (DS VII: 2558); *mırık, murrık, [murrig]* “sünnetçi” (DS IX: 3186, 3189); *oğocu* “kızıl, karın şişmesi gibi hastalıkları ovarak iyileştiren kimse” (DS IX: 3268); *sagan* “doktor” (DS X: 3512); *sınıkçı, [sınıhçı]* “kırık, çıkık bağlayan kimse” (DS X: 3612; DS XII: 4690); *yakıcı* “cerrah” (DS XI: 4128); *yüzzacı* “ebe” (DS XI: 4339).

XVII. Büyü, Fal ve Kehanetle İlgili Meslekler

avıncı “afsun yapan kimse” (DS I: 392); *ayarbaz, [ayazbaz]* “hokkabaz” (DS I: 408); *bakıcı, bakımçı, [bahıcı], bahıncı* “falçı” (DS II: 492); *bahtçı* “falçı” (DS II: 492); *baklaci* “falçı” (DS II: 492); *boyacı* “göz boyayıcı, sihirbaz” (DS II: 744); *cinci* “büyücü, üfürükçü, falçı” (DS III: 975); *cingil* “cinci” (DS XII: 4473); *dökücü* “kurşun döken kimse” (DS IV: 1574); *göz bayıcı, [göz bâcı], [göz bağcı], [göz bayıcı], göz bağıcı], [göz boyacı]* “göz boyayıcı, sihirbaz” (DS VI: 2175); *ırıkçı* “ağrıları nefesle ya da büyü ile iyileştirdiğine inanılan kimse, büyü” (DS VII: 2485); *şaman* “büyücü” (DS X: 3741); *üfürükçü* “hastayı okuyup üfleyerek sağaltacağına inanılan, bu işi sürekli ve çıkar sağlayarak yapan kişi” (DS XI: 4059); *yazıcı* “muska yazan, büyü” (DS XII: 4817); *yorucu* “fal bakan, düş yorumlayan, gelecekte olacak şeyleri söyleyen kişi” (DS XI: 4298).

XVIII. Dilencilikle İlgili Meslekler

aptal “dilenci” (DS I: 16); *cort* “dilenci” (DS III: 1002); *coylancı* “dilenci” (DS III: 1004); *dedeci* “dilenci” (DS IV: 1397); *deşirici, [deşirci], döşürücü* “dilenci” (DS IV: 1437, 1591; DS XII: 4484); *elekçi* “dilenci” (DS V: 1709); *harkgullakçı* “dilenci” (DS VII: 2291); *hobu* “dilenci” (DS VII: 2390); *isdeci, [isdenci]; isteci, [istenci], [isteyci], [isteyici], [istici], [istiyici]* “dilenci” (DS VII: 2554, 2560); *kazancı* “dilenci” (DS VIII: 2710); *sayıcı* “dilenci” (DS XII: 4676).

XIX. Meşru Olmayan Meslekler

alvurcu “hırsız” (DS I: 235); *arakçı [aragcı]* “hırsız” (DS I: 294); *ayınpaç* “hırsız” (DS XII: 4434); *bardel, bardél, [bardal], [bardil]* “orospu, fahişe” (DS II: 530); *cert* “eşkıya, yankesici” (DS III: 886); *cırıklı* “hırsız, yankesici” (DS III: 930); *cülük* “yankesici” (DS III: 1026); *çaça, [çaca]* “genelev işleten, kötü yol gösteren kadın” (DS III: 1031); *çalgın* “hırsız” (DS III: 1053); *çarkacı* “dolandırıcı” (DS III: 1081); *çarpıcı, [çırpıştırucu]* “hırsız” (DS III: 1189); *çingir, [cingir]* “fahişe” (DS III: 1228); *çöş* “hırsız” (DS III: 1295); *daban* “fahişe” (DS IV: 1313); *gavat* “yolsuz birleşmelere aracılık eden (kimse)” (DS VI: 1938); *hampa* “aracı kadın” (DS VII: 2268); *hayazulcu* “hırsız” (DS VII: 2316); *hucu*

“hırsız” (DS VII: 2441) ; *karak* “hırsız” (DS VIII: 2645) ; *karaman-
cı* “hırsız” (DS VIII: 2650) ; *kudu* “hırsız” (DS VIII: 2990) ; *kuldur*
“hırsız” (DS VIII: 2995) ; *oğru*, [oğrı], [oğur], *uğru*, [ugrı], [ugru],
[uğrulayıcı] “hırsız, yolkesen” (DS IX: 3269 ; DS XI: 4027) ;
orusbu “erkeklerle para karşılığında cinsel ilişki kuran kadın” (DS XII:
4615) ; *toholcu* “hırsız” (DS X: 3945) ; *ucu* “yankesici, usta
hırsız” (DS XI: 4020) ; *uğrak* “hırsız” (DS XI: 4026) ; *uz* “hırsız”
(DS XI: 4052) .

Sonuç

Adlara gelerek bir nesneyi, bir işi veya bir sanatı kendisine meslek olarak seçenleri gösteren adlar türetmede Türkçenin en işlek eki durumundaki +CI / +CÜ ağızlarda da sıklıkla kullanılmıştır. +CI / +CÜ’ nün kazandığı işleklik ağızlarda öyle bir hal almıştır ki meslek icracısı adı ifade eden alıntı sözcüklere dil yanlışı yapma pahasına fazladan bu ekin getirildiği görülür: bağban > *bağmançı*, *bağvancı* “bahçıvan”; köşker > *köşkürücü* “kunduracı”; celep > *celepci*, *celebci*, *celepci* “hayvan tüccarı” gibi. Türkçenin bu yöndeki tasarrufunu tarihî ve çağdaş şivelerde de gözlemek mümkündür: Harezmi: *cādū* > *cādūci* “büyücü” (Ata 1997: 230); Kazak: *kasapşı* “kasap”, Kırgız: *kasapçı* “kasap” gibi (KTLS: 446).

Adlara gelerek meslek icracısı adı türeten eklerden biri de *dılmaç* “tercüman”, *nakırtmaç* “çoban” örneklerinde görülen +mAç ekidir. Yapısı tartışmalı olan bu ek Türkçede genellikle fiillere gelerek oyun, araç ve yemek adları türetmektedir (Korkmaz 2003: 94-95). Ağızlarda görülen *tutmaç* “çoban” sözü bu ekin fiilden isim yapma işleviyle meslek icracısı adı türetmede de kullanılabildiğini göstermiştir.

Fiillere gelerek abartma ve süreklilik bildiren adlar türeten -mAn eki (Korkmaz 2003: 97) ağızlarda *oğarman* “tamirci”; *salman* “demirci” örneklerindeki gibi meslek icracısı adı yapabilmektedir. Cumhuriyet dönemi Türkçeleştirme çalışmalarında öğretmen, çevirmen, yazman gibi sözcüklerin türetilmesinde -mAn ekinin bu işlevi ilham kaynağı olmuştur.

Standart dilde olduğu gibi ağızlarda da fiillere gelerek meslek icracısı adı türeten en yaygın ek -(y)IcI / -(y)UcU’dur. Bunun dışında *yazgıç* “katip”; *garranguç* “göz hastalıklarını tedavi eden gezici (kimse)” örneklerinde olduğu gibi -gIç /gUç ekinin de meslek icracısı adaları türettiği görülür.

Birkaç örnekle sınırlı kalsa da bazı Farsça eklerin Türkçe tabanlara getirilerek meslek icracısı adı yaptığı görülür: +baz (Farsçada oynamak “bahten” fiilinin sıfat fiilidir): *ayarbaz*, *ayazbaz* “hokkabaz”; +dār (Eklendiği tabanlara tutan ya da sahibi anlamı katar): *diltar* “tercüman” gibi.

Yardım ve hizmetle ilgili meslek icracılarının adlandırılmasında +CI / +CÜ, -(y)IcI / -(y)UcU gibi eklerle kurulmuş sözcükler ağızlarda çok tercih edilmemiştir. Aynı eğilimi Eski Türkçede de gözlemek mümkündür (Şen 2007: 333).

Tarihi Türk Şivelerinde rastlanan meslek icracısı adlarının bazıları Standart Türkiye Türkçesinde görülmezken ağızlarda varlığını koruyabilmiştir: *torcu* “balıkçı” < {Eski Uygur: *torçı* “ağcı, ağ ile avlanan” (Şen 2007: 52)}; *kırnak* “kadın işçi” < {Karahanlı: *kırnak* “kadın köle”, Harezmi: *kırnak* “odalık, cariye”, Osmanlı: *kırnak* “kadın köle”, Kıpçak: *kırnak* “Kadın köle”, Çağatay: *kırnak~kırnag~gırnak* “cariye” (Şen 2007: 280)}; *karavul* “gece bekçisi” < {Osmanlı: *karavul* “gözcü, nöbetçi, karakol” (TTS IV: 2283)}; *emci, emici* “doktor, operatör, ebe” < {Eski Uygur: *ämçi* “hekim, eczacı”, Karahanlı: *ämçi* “hekim, eczacı”, Harezmi: *ämçilik* “tabâbet, doktorluk”; Osmanlı: *ämci sämci olmak* “hekimlik yapmak, hekim olmak”; Çağatay: *ämçi* “doktor” (Şen 2007: 215)}; *karak* “hırsız” < {Eski Uygur: *karakçı* “haydut, eşkıya”; Karahanlı: *karakçı* “haydut, eşkıya”; Harezmi: *karakçı* “haydut”, Kıpçak: *karakçı* “haydut”, Osmanlı: *karakçı* “haydut”; Çağatay: *karakçı* “haydut” (Şen 2007: 324)}; *oğru, uğru* “hırsız, yolkesen” {Orhon; *oğrı* “hırsız”, Eski Uygur: *oğrı* “hırsız”, Karahanlı: *oğrı* “hırsız”, Harezmi: *oğrı* “hırsız”, Kıpçak: *ugur~oğrı~ogur~ugrı~ugur~uguri~uvru~ugurlayışı* “hırsız”, Osmanlı: *uğru* “hırsız” (Şen 2007: 325-326)} gibi.

Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki meslek icracısı adlarından bir kısmı Standart Türkiye Türkçesinde yer almazken Çağdaş Türk Şivelerinde görülebilmektedir: *kullukçu* “memur”~ {Türkmen: *gullukçı* “memur” (KTLS: 575)}; *salgıncı salıyancı* “tahsildar”~ {Kırgız: *salıkçı* “tahsildar”, Özbek *salıkçı* “tahsildar” (KTLS: 838-839)}; *carcı* “tallal”~ {Kazak: *yarşı* “tallâl”, Kırgız: *carçı* “tallal”, Özbek: *cärçi* “tallal”, Türkmen: *carçı* “tallal”, Yeni Uygur: *carçı* “tallal” (KTLS: 868-869)} gibi.

Ağızlarda meslek erbabı adlandırırken çoğunlukla o mesleğin ilgilendiği varlık esas alınmıştır: *dana+cı* “çoban”, *ekin+ci* “çiftçi”, *un+cu* “değirmenci” gibi. Bunun yanında meslek sahipleri, kullandıkları malzemenin yola çıkılarak da adlandırılmıştır: *tor+cu* “balıkçı”, *çubuk+çı* “çubukla hastalıkla tedavi eden”, *bakla+cı* “bakla ile fal bakan” gibi. Ayrıca emek sarf edilen işi karşılayan eylemler de meslek sahiplerini adlandırmada kullanılmıştır: *bakım+cı* “bakım ustası”, *dökme+cı* “seyyar satıcı”, *açgı+cı* “yufkacı” gibi.

Ağızlarda meslek icracısı adları yapımı yollarından biri de sözcüklerin standart dildeki temel anlamlarını değiştirerek onlara farklı anlamlar yüklemektir. *bekar* “evli olmayan” > *bekâr* “para ile tutulmuş özel sığırtmaç”; *çelebi* “görgülü, terbiyeli adam” > *çelebi* “istasyon şefi”; Tatar

“Türk boy adı” > *tatar* “postacı”; avare “boş, aylak” > *avara* “hamal”; abdal “gezgin derviş” > *aptal* “davul, zurna çalan, çalgıcı”, *aptal* “sünnetçi” gibi. Bazen bu değişim standart dildeki meslek adının ağızlarda farklı bir mesleğe karşılık gelmesi biçiminde gerçekleşmektedir: manav “sebze meyve satıcısı” > *manav*, *menav* “bahçeleri sulama işini yöneten su dağıtma görevlisi”; kerhaneci “genelev işleticisi” > *kerhaneci* “testi ve tuğla ocağı sahibi”; celep “hayvan tüccarı” > *celep* “hizmetçi, işçi”; çiftçi “tarımla uğraşan” > *çiftçi* “çırak, işçi”; bakkal > *bakal* “manav, sebze”; kâhya “konak, çiftlik sorumlusu” > *kâya*, *kiya* “muhtar”; uz “usta” > *uz* “öğretmen”, *uz* “hırsız” gibi.

Meslek icracıları adlandırılırken ağız özellikleri doğal olarak sözcüklerin seslendirilişine tesir etmiştir. Bunun yanında ağızlardaki meslek icracılarının adlandırılmasında şive özellikleri de öne çıkabilmiştir: köşker > *çöşger* “kunduracı”, kizir > *cizir* “bekçi” örneklerinde Kıpçak Türkçesindeki c’leşme hadisesi görülür.

Ağızlardaki meslek icracısı adları Arabacılar, Bardakçı, Basmakçı, Cebeci, Çırpıcılar, Danacı, Dikici, Ekinci, Ekinciler, Halaççı, Korucu, Kuşçu, Kuşçular, Kuşçulu, Kürkü, Ortakçı, Yazıcı, Yazıcılar örneklerindeki gibi yer adı yapımında da kullanılabilmiştir (Zülfikar 2003: 82-86).

Tespit edilen meslek 334 madde başı meslek icracısı adından Türkçe kökenliler ile Türkçe kaidelere uygun olarak türetilip Türkçeleşenlerin sayısı 288; alıntı sözcüklerin sayısı ise 46’dır. Buna göre belirlenen meslek icracısı adlarından %87’si Türkçe, %13’ü yabancı sözcüklerden oluşmaktadır. Buradan bakıldığında ağızlar meslek icracılarını adlandırmada yerli ve sade bir görünüm arz eder. Ülkemizde son yıllarda meslek adları yoğun bir biçimde yabancı sözcüklerle karşılanmakta, öz sözcüklerimiz bir yana bırakılmaktadır. Dişçi ya da diş hekimi “*dentist*”, berber “*kuaför*”, yönetici “*ceo*”, falcı “*medyum*”, koruma “*bodyguard*” olmuştur. Bunun altında insanların mesleklerini yabancı sözcüklerle ifade ederek itibar kazanacaklarını düşünmeleri, yaptıkları işi yabancı sözlerle karşılayarak muhataplarına mesleklerini modern ve çağdaş ölçülerle icra ettiklerini hissettirmek istemeleri ya da özenti gibi nedenler yatmaktadır. Gelişen teknolojiyle önümüzdeki yıllarda yeni mesleklerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu meslekleri adlandırırken ağızların yerli ve sade imkânları Türkçemizi korumak ve geliştirmek için önemli bir kaynaktır.

Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki meslek adlarının ifade ettiği kavramlar dünyasına baktığımızda ağırlıklı olarak tarım toplumunun özelliklerini yansıttıklarını görürüz. Derleme Sözlüğü çalışmalarının yürütüldüğü 1932-1959 yıllarını düşündüğümüzde bu durum Türkiye gerçekleriyle örtüşmektedir. Sağlıkla ilgili *çibıkçı* “çubuk hastalığına yakalanmış çocukların ayağına çubuk vurarak iyileştirdiği sanılan kimse”, *garranguç*

“göz hastalıklarını tedavi eden gezici (kimse)”, *oğocu* “kızıl, karın şişmesi gibi hastalıkları ovarak iyileştiren kimse”, *sınıklı, sınıklı* “kırık, çıkık bağlayan kimse” gibi meslek erbaplarının modern toplumlarda rağbet görmesi mümkün değildir. Modernleşme ve teknolojiyle birlikte bazı meslekleri kaybolacaktır. Tarım makinelerindeki gelişme harmanda düven kullanımını zamanla ortadan kaldıracak buna bağlı olarak *düğenci* “döven yapan usta” biçiminde adlandırılan meslek mensuplarına gerek kalmayacaktır. Yine, iletişim teknolojisindeki ilerlemeyle ağızlarda *carcı, carcı* olarak adlandırılan tellâllik tarihe karışmıştır. Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. Kaybolan kavramları karşılayan sözcüklerin ölümü kaçınılmazdır. Buradan bakıldığında ağızlardaki meslek icracısı adlarından bir kısmının uzun vadede sözcük ölümü hadisesiyle karşı karşıya olduğunu belirtmemiz gerekir.

KAYNAKÇA ve KISALTMALAR

- ATA, Aysu, (1997), *Kıyasü'l- Enbiya (Peygamber Kıssaları) II Giriş-Metin-Tıpkıbasım*, TDK Yayınları, Ankara.
- (DS) TDK, (1993), *Derleme Sözlüğü I- XII*, TDK Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep, (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK Yayınları, Ankara.
- (KTLS) Kültür Bakanlığı, (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- MERÇİL, Erdoğan, (2000), *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, TTK Yayınları, Ankara.
- ÖZKARCI, Mehmet, (1993), “Eski Türkçede Kullanılan Sanatkâr Terimleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 11, s. 432-449.
- ŞEN, Serkan, (2007), *Orhon, Uygur ve Karahanlı Metinlerindeki Meslekler Bağlamında Eski Türk Kültürü*, (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Samsun.
- (TTS) TDK, (1996), *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü I-VI*, TDK Yayınları, Ankara.
- ZÜLFİKAR, Hamza, (2002), “Meslek Mensuplarının Adlarından Yapılmış Yer Adları”. *Sadık Tural Armağanı* (hzl. İdris Karakuş), AKM Yayınları. Ankara, s. 81-87.